

**ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ԻՐԱՆ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ (1991-2013 ԹԹ.)**

Հայերն ու իրանցիները երկու հզոր մշակույթ, պատմություն ունեցող ժողովուրդներ են, որոնց շահերը հաճախ են խաչվել պատմության քառուղիներում: Իսկ այսօր հայ-իրանական մշակութային հարաբերություններն ի վիճակի են հարըստացնելու ու հզորացնելու երկու ժողովուրդներին և ստեղծելու նոր արժեքներ: Հայ-իրանական մշակութային հարաբերությունները, միմյանց մշակութային արժեքների պահպանման ցանկությունը թերևս կարող են օրինակ հանդիսանալ տարածաշրջանի բոլոր երկրների համար:

Հայաստանի Հանրապետությունը՝ իբրև անկախ երկիր, Իրանի Իսլամական Հանրապետության հետ սկսեց ձևավորել հարաբերություններ ոչ միայն քաղաքական, տնտեսական բնագավառում, այլ նաև լուրջ քայլեր իրականացրեց մշակութային ոլորտում: Հայ-իրանական մշակութային հարաբերություններն առաջին անգամ իրավապայմանագրային դաշտում հայտնվեցին 1992թ. մայիսի 7-ին կողմերի միջև ստորագրված համաձայնագրով, որի շնորհիվ Հայաստանի և Իրանի միջև մշակութային հարաբերությունների բնագավառներում հաստատվեցին արդյունավետ կապեր:

Եթե կարող ենք փաստել, որ XIX դարի վերջին և XX դարի սկզբին հայերը և իրանցիները բավական տեղեկացված էին միմյանց մասին և ծանոթ էին մշակութային ծալքերին, ապա Հայաստանի խորհրդայնացումից հետո այդ կապը խզվեց: Իրականում երկու երկրների ճանաչման գործընթացը բավական թուլացավ, և միայն Հայաստանի անկախացումից հետո մշակութային հարաբերությունների արդյունավետ զարգացման շնորհիվ հարաբերությունների մյուս ոլորտները շատ ավելի դյուրին դարձան, քանզի մեծացավ ճանաչողության աստիճանը: Եվ եթե անգամ Հայաստանում կային արվեստագետ-

ներ, ովքեր ժամանակին ճանաչել էին իրանական արվեստն ու մշակույթը և ունեցել էին որոշակի համագործակցության եզրեր, ապա շատ քչերն էին, որ իրապես ընկալում էին արդեն փոփոխված երկրի՝ իսլամական արժեհամակարգով համեմված մշակույթը:

Հայ-իրանական մշակութային հարաբերությունների ձևավորման գործում անշուշտ մեծ ավանդ է ունեցել իրանահայ գաղութը, որը կապող կամրջի դեր է կատարել հայ-իրանական թերևս բոլոր տեսակի հարաբերություններում: 1992 թ. փետրվարի 9-ին Հայաստանի և Իրանի միջև ստորագրված հռչակագրում կարևոր տեղ էր հատկացված հայ-իրանական մշակութային կապերին. հռչակագրի 20, 24, 25-րդ հոդվածները հենց վերաբերում էին այդ հարաբերությունների հաստատմանը և խորացմանը: Մասնավորապես կողմերը պարտավորվում էին մշակութային կապերը զարգացնելու նպատակով փոխանակել մշակույթի, արվեստի, կինոյի բնագավառներին վերաբերող խմբեր, կազմակերպել լուսանկարների ու գրքերի ցուցահանդեսներ, ֆիլմերի մեկշաբաթյա փառատոներ և այլն: Սերտ համագործակցության հիմքեր էին նախատեսվում դնել ռադիոյի, հեռուստատեսության, լրատվական կազմակերպությունների, ինչպես նաև լրատվության փոխանակման բնագավառներում: Հաշվի առնելով երկու երկրների մշակութային կապերի դարավոր անցյալը՝ պայմանավորվածություն էր ձեռք բերվել սերտորեն համագործակցել հնագիտության, պատմական հուշարձանների, ձեռագիր մատյանների պահպանման ու վերականգնման բնագավառներում¹:

Հայ-իրանական հարաբերությունների ձևավորման հենց սկզբից հայ և իրանցի համապատասխան պաշտոնյաների ուշադրության կենտրոնում էին գտնվում մշակութային հարաբերությունների խորացման հարցերը: Այս առումով ուշագրավ է 1992 թ. սեպտեմբերի 23-ին ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի 47-րդ նստաշրջանում ՀՀ նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանի ելույթը. «Հայաստանը փորձել է պատմության բեռն առիթի վերածել՝ վերագտնելու հազարամյա արմատներն այս տարածաշրջանում վերահաստատելու տարածաշրջանի ժողովուրդների հետ մշակույթների ընդհանրությունը և էթնիկական ու կրոնական տարբերությունները վերածելու հարստության աղբյուրի՝ այնպես, որ այդ տարբերությունները նպաստեն մեր

¹ ՀՀ ԱԳՆ դիվանագիտական բանբեր, Վենետիկ, 1993 թ.:

ընդհանուր տան խնդիրների լուծմանը»²:

ԻԻՀ-ում ՀՀ առաջին դեսպան Վ.Բայբուրդյանի հետ ունեցած հարցազրույցից պարզ դարձավ, որ «1992թ., երբ կողմերի միջև ստորագրվեց համաձայնագիր մշակութային և գիտական համագործակցության վերաբերյալ, դրա հիման վրա կազմակերպվեցին բազմաթիվ ցուցահանդեսներ, կինոփառատոներ, արվեստի գործիչների փոխայցելություններ, մշակույթի օրեր և այլն: Երևանում վերանորոգվեց իրանական աչքի ընկնող պատմամշակութային հուշարձան՝ «Կապույտ մզկիթը», որն իրենով նշանավորեց հայ-իրանական բարեկամության մի նոր էջ»³:

Հատկանշական է, որ այս ողջ 20 տարիների ընթացքում իրանական-իսլամական արժեհամակարգի արվեստը մեծապես ցուցադրվում և քարոզվում է Հայաստանում հատկապես իսլամական հեղափոխությանը նվիրված «Այգաբացի տասնօրյակ» տոնակատարության ժամանակ: Հայկական արվեստի գործերը հիմնականում առանց խնդիրների ներկայացվում են հայկական համայնքում: Պետք է փաստել, որ «իրանական մշակույթը շատ ավելի լավ է ներկայացված Հայաստանում, քան մերը՝ Իրանում»⁴:

1994 թ. կնքվեց «Հայաստանի Հանրապետության և Իրանի Իսլամական Հանրապետության կառավարությունների միջև մշակույթի, գիտության, կրթության, սպորտի, տուրիզմի և զանգվածային լրատվական միջոցների բնագավառում համագործակցության մասին» համաձայնագիրը, որն ուժի մեջ մտավ միայն 2006 թ. օգոստոսի 1-ից⁵:

Անկախության առաջին տարիներին ՀՀ-ն իբրև հայ-իրանական մշակութային հարաբերությունների ամրապնդման

² Վահան Բայբուրդյան, Հայ-իրանական հարաբերությունները 1991-1998 թթ. Հայացք երկու տասնամյակ հեռավորությունից, Հայաստան-Իրան. 20 տարի համագործակցության ճանապարհով, Երևան, 2012 թ., էջ 16-17:

³ Հարցազրույց ԻԻՀ-ում ՀՀ արտակարգ և լիազոր դեսպան (1992-98 թթ.) Վահան Բայբուրդյանի հետ, ապրիլի 13, 2012, Երևան:

⁴ Հարցազրույց ՀՀ արտաքին գործերի նախարար (1993-1996 թթ.) Վահան Փափազյանի հետ, դեկտեմբերի 7, 2013, Երևան:

⁵ Համաձայնագիր Հայաստանի Հանրապետության և Իրանի Իսլամական Հանրապետության կառավարությունների միջև մշակույթի, գիտության, կրթության, սպորտի, տուրիզմի և զանգվածային լրատվական միջոցների բնագավառում համագործակցության մասին, <http://www.parliament.am/library/erkoxm/2006/10.pdf>

գրավական որոշում կայացրեց Երևանի սրտում գտնվող «Կապույտ մզկիթը» Իրանին՝ որպես մշակութային կենտրոն հանձնելու վերաբերյալ: Հայկական կողմը նման քայլով հավանաբար ակնկալում էր նաև նման մի շինություն ստանալ Թեհրանում, որը կլիներ Հայաստանի մշակութային օջախը:

1995 թ. փետրվարի 23-ին ՀՀ մշակույթի նախարար Հակոբ Մովսեսը ընդունեց ՀՀ-ում ԻԻՀ արտակարգ և լիազոր դեսպան Համիդ Ռեզա Նիքբար Էսֆահանին: Հանդիպման բուն նպատակն էր դեսպանին ներկայացնել երկու երկրներում արվեստի փառատոների անցկացման հայկական մասի ծրագիրը⁶: Սակայն իրականում բավական դժվար է իսլամական արժեհամակարգ ունեցող երկրում ներկայացնել քրիստոնեական արժեհամակարգ ունեցող երկրի մշակույթը: Այն միայն իրանական կողմի մանրագնին ուսումնասիրությունից հետո հնարավոր է կյանքի կոչել, այն էլ անհասկանալի է, թե հանրությանը որքանով կհետաքրքրի:

2000 թ. հուլիսի 18-ին ՀՀ մշակույթի, սպորտի և երիտասարդության հարցերի նախարար Ռոլանդ Շառոյանը պաշտոնական այցով մեկնեց ԻԻՀ: Իրանի մշակույթի և իսլամական կողմնորոշման նախարարը հանդիպման ժամանակ նշել է, որ իր երկիրը հատուկ ուշադրություն է դարձնում Իրանում հայկական եկեղեցիների վերանորոգման և պահպանության հարցերին: Այս ծրագրում առանձնահատուկ տեղ ունեն Իրանի հյուսիսում գտնվող Սբ. Ստեփանոս և Սբ. Թադեի վանքերը: Շառոյանը քննարկել էր Իրանում հայկական մշակութային շաբաթ անցկացնելու հարցը, որը ողջունել էր ԻԻՀ մշակույթի նախարարը՝ այն որակելով քաղաքակրթությունների միջև երկխոսության լավ գաղափար, ինչը միջազգային հանրության համար մահմեդականների և քրիստոնյաների համերաշխ համակցության լավ օրինակ է⁷:

Սակայն Իրանում հայկական մշակութային օրեր անցկացնելու գաղափարը կյանքի չէր կոչվում՝ Իրանում առկա որոշակի խոչընդոտների պատճառով, ինչն արձանագրվել է հայ-իրանական տնտեսական համագործակցության համատեղ նիստի քննարկմանը ներկայացվող հարցերի մասին տեղեկանքում. «Թեև հայկական կողմը քանիցս ներկայացրել է մշակութային օրեր անցկացնելու ծրագրեր, սակայն տարբեր պատճա-

⁶ Հակոբ Մովսեսի օրագրից, 23 փետրվարի 1995 թ., ՀՀ ԱԳՆ, Պատմա-դիվանագիտական բաժին, ցուցակ 5, գործ N 242:

⁷ ՀՀ ԱԳՆ, Պատմադիվանագիտական բաժին, ցուցակ 6, գործ 67, էջ 41-42:

ռաբանություններով (իրանական նոր տարի, սգո ամիս, նախագահական ընտրություններ և այլն) դրա անցկացումը հետաձգվել է (ամենայն հավանականությամբ այն տեղի կունենա նոյեմբերին՝ ՀՀ նախագահի Իրան կատարելիք այցի ժամանակ)⁸: Այնուամենայնիվ, արարողակարգային բնույթի ինչ-որ ցուցահանդեսներ, մշակութային միջոցառումներ Իրանում միշտ էլ կազմակերպվել են:

Արդարության առաջ չմեղանչելու համար պետք է փաստենք, որ Իրանի ողջ տարածքում այսօր էլ գործում են հայկական մարզամշակութային ակումբներ, միություններ, որոնցից են «Րաֆֆի», «Սանահին» և առավել հայտնի մարզամշակութային «Արարատ» կազմակերպությունը՝ նույնանուն մարզավանով հանդերձ: 2000 թ. ԻԻՀ նախագահ Մոհամմադ Խաթամին 120 հազար դոլարի նվիրատվություն կատարեց Թեհրանի «Արարատ» մարզամշակութային միության «Արարատ» ֆուտբոլի թիմին⁹ և խոստացավ, որ միությունն իրանական կառավարության մշտական հոգաժողության տակ է գտնվելու: Իրանում գործում են ավելի քան 30 հայկական մարզամշակութային միություններ:

Այսօր էլ Իրանում պետական մակարդակով հոգաժողություն է ցուցաբերվում հայկական մարզամշակութային, ինչպես նաև հոգևոր արժեքների նկատմամբ: Թեհրանում լույս է տեսնում «Ալիք» օրաթերթը, որն ունի նաև էլեկտրոնային տարբերակ, ինչով էլ ավելի է մեծացրել իր ընթերցողների թիվը: «Ալիք» օրաթերթի գլխավոր խմբագիր Դերենիկ Մելիքյանը մեծ հպարտությամբ է ներկայացնում «Ալիքի» իրականացրած գործունեությունը՝ որակելով այն իբրև Իրանի հայ համայնքի պահպանման մի գործոն. «2011 թ. մեր օրաթերթի 80-ամյակն էր, և իրանահայ համայնքի երեք թեմերում էլ այն մեծ շուքով նշվեց, որին ամենայն հարգանքով ու համագործակցությամբ մասնակցեցին մշակութային, մարզական, միութենական, ազգային ոլորտներում աշխատող բոլոր կառույցների, անկախ միավորների, նույնիսկ հակադիր հոսանքների ներկայացուցիչներ»¹⁰: Իրանում նմանապես գործում է «Արաքս» ամսա-

⁸ Տեղեկանք հայ-իրանական տնտեսական համագործակցության համատեղ նիստի քննարկմանը ներկայացվող հարցերի մասին, 14 հունիսի, 2001 թ., ՀՀ ԱԳՆ, Պատմադիվանագիտական բաժին, գործ 84, էջ 101:

⁹ Լոյս, 15. 08. 2000 թ., էջ 3:

¹⁰ Հարցազրույց «Ալիք» օրաթերթի գլխավոր խմբագիր Դերենիկ Մելիքյանի հետ, նոյեմբերի 1, 2012 թ. Թեհրան, ԻԻՀ (հարցազրույցի ամբողջ տեքստը)։

գիրը: Միայն Թեհրանում կա հայկական 8 եկեղեցի:

Սակայն Հայաստանի Հանրապետության համար առավել կարևոր է, որ Իրանում ներկայացվեն Հայաստանի մշակույթը և արվեստը, որպեսզի իրանցիները կարողանան ճանաչել մեզ նաև մեր արվեստով, երաժշտությամբ, կերպարվեստով, բնականաբար, հասկանալի է, որ պետք է ընտրվեն այնպիսի գործեր, որոնք չեն հակադրվում իսլամական արժեքներին:

2000 թ.-ից հայ-իրանական մշակութային քննարկումների ժամանակ առանցքային դերակատարում էր ստացել Իրանի հյուսիսային շրջանների հայկական եկեղեցիների պահպանման հարցը: Իրանահայ համայնքի նյութական օժանդակությամբ աշխատանքներ էին տարվում Իրանի Աբ. Թադեի հայկական վանքի, Գրիս, Մահլազան և Դարաշամբ գյուղերի հայկական եկեղեցիների ու Ս.Ստեփանոս նախավկայի վանքի զանգակատան նորոգման և վերանորոգման նախագծի շուրջ: Նախատեսվում էր Ս.Թադեի հայկական վանքի տարածքում կատարել հնագիտական և երկրաֆիզիկական հետազոտություններ¹¹:

2001 թ. դեկտեմբերի 25-27-ին տեղի ունեցավ ՀՀ նախագահ Ռ.Քոչարյանի պաշտոնական այցը Իրանի Իսլամական Հանրապետություն, որն ուղեկցվեց մշակութային միջոցառումներով. տեղի ունեցավ գալա համերգ, և ներկայացվեց հայկական մշակույթը: Կազմակերպվեցին հայ մշակույթը ներկայացնող մի շարք ցուցահանդեսներ և այլ միջոցառումներ: Պաշտոնական պատվիրակությանն ուղեկցում էին մշակույթի գործիչներ, ովքեր իրենց արվեստը ներկայացրին Թեհրանի «Վահդաթ» մշակութային հանրահայտ համալիրում: Համերգային ծրագրում ելույթ ունեցավ Կոմիտասի անվան պետական լարային քառյակը¹²:

2008 թ. հուլիսի 2-10-ը Կանադայի Քվեբեկ քաղաքում անցկացվող ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի համաշխարհային ժառանգության կոմիտեի 32-րդ նստաշրջանի ընթացքում ԻԻՀ-ի ջանքերով Ս.

տը տե՛ս հավելվածում):

¹¹ Ծրագիր ՀՀ պատմության և մշակույթի հուշարձանների պահպանության վարչության և ԻԻՀ «Իրանի մշակութային ժառանգության» կազմակերպության՝ 2002 թ. համագործակցության, ՀՀ ԱԳՆ, Պատմադիվանագիտական բաժին, գործ 84, էջ 177:

¹² Տեղեկանք Հայաստան-Իրան մշակութային համագործակցության վերաբերյալ, ՀՀ մշակույթի նախարարություն:

Թադեոս¹³ առաքյալի պատմական վանքը՝ որպես Իրանի 9-րդ պատմամշակութային կոթող, պաշտոնապես գրանցվեց միջազգային այդ կազմակերպության պատվավոր ցուցակում: Պաշտոնական հաղորդումների համաձայն՝ իրանական կողմը Սուրբ Թադեի վանքի հետ ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի քննարկմանն էր հանձնել նաև Ծործորի Ս. Մարիամ և Ս. Ստեփանոս նախավկայի վանքերի փաթեթները: Իրանի հայկական հուշարձանները ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի համաշխարհային ժառանգության ցուցակ ներգրավելու գործընթացի բոլոր փուլերում իր աջակցությունն է ցույց տվել Հայաստանի Հանրապետությունը՝ այն համարելով միջմշակութային համագործակցության ու փոխըմբռնման վառ դրսևորում¹⁴:

Սա հայ-իրանական մշակութային հարաբերություններում գրանցված լավագույն օրինակներից մեկն էր, որից հետո միջազգային կազմակերպություններում կողմերը որոշեցին շարունակել միմյանց մշակութային արժեքների ներկայացումը և պաշտպանության գործընթացը:

2009 թ. ապրիլի 13-14-ը ԻԻՀ-ում պաշտոնական այցով գտնվող ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանը հանդիպում ունեցավ նաև Իրանի հոգևոր առաջնորդի հետ և բարձր գնահատեց սեյյեդ Ալի Խամենեյիի ավանդը հայ-իրանական հարաբերությունների ամրապնդման գործում: Նախագահ Սերժ Սարգսյանը շնորհակալություն հայտնեց Իրանի հոգևոր առաջնորդին՝ մեր հարևան երկրում գտնվող հայկական պատմամշակութային արժեքների պահպանման հարցում ցուցաբերած հոգատար վերաբերմունքի համար¹⁵:

Հայկական հոգևոր մշակութային օջախների՝ ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի ցանկ ընդգրկելու կապակցությամբ ՀՀ ԱԳՆ Է.Նալբանդյանը ևս հայտնեց իր շնորհակալությունը ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի 36-րդ գլխավոր կոնֆերանսի ժամանակ. «Առկա է լավ համագործակցություն Իրանի հետ, որը պատշաճ հոգատարություն է դրսևո-

¹³ Ս. Թադեոս կառուցվել է Ս. Թադեոս առաքյալի շիրիմի վրա: Այն հայկական հնամյա վանքերից մեկն է, որ կառուցվել է 6-րդ և վերանորոգվել 9-րդ դարերում: 1227 թ. մինչև 1833 թ. ծառայել է որպես Ատրպատականի ՀԹ առաջնորդանիստ կենտրոն:

¹⁴ Երեք հայկական վանական համալիր ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ում, հուլիսի 22, 2008 թ., http://araxmag.blogspot.com/2008/07/blog-post_9806.html

¹⁵ Նախագահ Սերժ Սարգսյանի պաշտոնական այցը Իրանի Իսլամական Հանրապետություն, 13.04.2009 - 14.04.2009 <http://www.president.am/hy/foreign-visits/item/2009/04/13/news-56/>

րում իր տարածքում տեղակայված հայկական հուշարձանների նկատմամբ: Վերոնշյալի վկայությունն է Իրանի ներկայացմամբ՝ Սբ. Թադեոս և Սբ. Ստեփանոս վանքերի եւ Ձործոր մատուռի Համաշխարհային ժառանգության ցանկ ընդգրկումը: Հայ և իրանցի մասնագետների համատեղ ջանքերով Երևանում վերականգնվել է և գործում է XVIII դարի մզկիթ»¹⁶:

2014 թ. մայիսին իրանական Մեիր գործակալության տարածած տեղեկատվության համաձայն՝ Իրանի Սպահանի Սուրբ Ամենափրկիչ վանքը 2015 թ. ևս կգրանցվի ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի համաշխարհային ժառանգության ցուցակում¹⁷:

2011 թ. հայ-իրանական մշակութային հարաբերությունները կարելի է ասել թևակոխեցին նոր փուլ: Իրականացվեց մի միջոցառում, որը մշակութային համագործակցության բնագավառում նոր, բարձր մակարդակի ձևաչափ է. այն կոչվում է հայ-իրանական բարեկամության օրեր: «Իրանցի մեր գործընկերների հետ անցկացրինք բարեկամության օրեր, նշում է ՀՀ մշակույթի փոխնախարար Ա.Պողոսյանը, որոնք 2011 թ. կայացան Սյունիքի մարզում՝ Մեղրիում, իրանցի մեր գործընկերները մշակութային, այսպես ասած, մեծ դեսանտով էին գտնվում Մեղրիում և ներկայացնում էին իրանական հնագույն մշակույթի ողջ ներկայանակը: Իհարկե, միջոցառմանը միացան նաև կատարողական արվեստի, կերպարվեստի մեր հայկական խմբերը, և Մեղրիում բացվեց նաև հայ-իրանական բարեկամության հուշարձան: Մենք պայմանավորվածություն ունենք իրանցի մեր գործընկերների հետ, որ հայ-իրանական բարեկամության օրերի ձևաչափը շարունակվելու է նաև Իրանում»¹⁸:

Այդ ժամանակ ծագեց Հայաստանի և Իրանի սահմանին խաղաղության և բարեկամության այգի հիմնելու գաղափարը: Աշխատանքների մեկնարկը տրված է: ՀՀ բնապահպանության նախարարության և Իրանի բնապահպանության վարչության միջև ստորագրվել է բնապահպանական համագործակցության վերաբերյալ փոխըմբռնման հուշագրի իրականացման 2012-2013 թթ. գործողությունների ծրագիր: Ձեռք է բերվել պայմանավորվածություն երկու պետությունների ընդհանուր սահմա-

¹⁶ ՀՀ ԱԳ նախարար Էդվարդ Նալբանդյանի ելույթը ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի 36-րդ գլխավոր կոնֆերանսին, 29.10.2011, http://www.mfa.am/hy/speeches/item/2011/10/29/unesco_2910_sp/

¹⁷ شو می جهادی واذک دک ل ڤسای <http://www.mehrnews.com/mobile/detail/2296396>

¹⁸ Նույն տեղում:

նում «Բարեկամության և խաղաղության այգի» ստեղծելու մասին¹⁹:

Սակայն մեր ունեցած տվյալներով իրանական կողմի խնդրանքով հայ-իրանական բարեկամության օրերն Իրանում հետաձգվել են, որը սկզբում հետաձգվեց մինչև 2013 թ., իսկ 2015 թ. վերջերին անգամ հայտնի չէր, թե երբ այն տեղի կունենա:

2012 թ. մարտի 13-ին ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի և ՀՀ-ում ԻԻՀ դեսպանատան մշակույթի կենտրոնի նախաձեռնությամբ իրականացված «Հայաստան-Իրան 20 տարի համագործակցության ճանապարհով» միջազգային գիտաժողովի ժամանակ ՀՀ մշակույթի փոխնախարար Ա.Պողոսյանի զեկուցմամբ «ՀՀ մշակույթի նախարարությունը ԻԻՀ-ի հետ, յուրաքանչյուր 2-3 տարին մեկ ստորագրում է որոշակի գործողությունների պայմանագիր և մշակույթի ոլորտում իրականացնում համագործակցություն՝ խոր գիտակցումով, որ այդ համագործակցությունն, իսկապես, մշակութային առումով, մշակույթների յուրօրինակ երկխոսություն է և փոխհարստացնում է և՛ հայկական հնամենի մշակույթը, և՛ իրանական մշակույթը»²⁰:

2012 թ. հոկտեմբերի 23-25-ին ՀՀ-ում անցկացվեց Հայաստանի Հանրապետության և Իրանի Իսլամական Հանրապետության միջկառավարական համատեղ հանձնաժողովի հերթական 11-րդ նիստը, որի արդյունքում հոկտեմբերի 25-ին ստորագրվեց «Փոխըմբռնման հուշագիր»: Հայկական աշխատանքային խմբի առաջարկով փաստաթուղթ են ներառվել հետևյալ կետերը.

- Հայաստանում գտնվող իրանական և Իրանում գտնվող հայկական պատմամշակութային հուշարձանների կոնսերվացում, պահպանություն, վերանորոգում, հանրահռչակում,
- 2012-2013թթ. ընթացքում իրանական մասնագետների մասնակցությամբ Երևանում գտնվող Կապույտ մզկիթի վերանորոգման աշխատանքներ,
- ապահովել երկու երկրների արվեստագետների մասնակցությունը կազմակերպվող փառատոներին, գեղար-

¹⁹ Հայ-իրանական սահմանին «Բարեկամության և խաղաղության այգի» կկառուցվի, 14.02.14, <http://www.tert.am/am/news/2014/02/14/armenia-iran/>

²⁰ Արթուր Պողոսյան, ՀՀ մշակույթի փոխնախարար, Հայաստան-Իրան. 20 տարի համագործակցության ճանապարհով, Եր., 2012թ., էջ 12-14:

վեստի և կիրառական արվեստի ցուցահանդեսներին, գրական-թարգմանական ոլորտում իրականացվող համատեղ նախագծերին,

- շարունակել համագործակցությունը 2011 թ. աշնանը մեկնարկած «Հայաստան-Իրան. Բարեկամության օրեր» ծրագրի ձևաչափով և քննարկել նշված ծրագիրը 2012 թ. աշնանը Իրանում իրականացնելու հնարավորությունը²¹:

2012 թ. նոյեմբերի 13-ին ՀՀ մշակույթի նախարար Հ.Պողոսյանը հանդիպեց ԻԻՀ Ազգային արխիվի և գրադարանի տնօրեն, ԻԻՀ նախագահի խորհրդական Էսհադ Սալահիին: Զրույցի ընթացքում կողմերը պայմանավորվեցին համագործակցել երկու երկրների Ազգային գրադարանների ֆոնդերում պահվող հայկական և իրանական ձեռագրերի ցուցակագրման, թվայնացման, ուսումնասիրման և հետազայում երկու երկրներում համատեղ ցուցադրությունների միջոցով դրանք հանրության ուշադրությանը ներկայացնելու վերաբերյալ: Համաձայնվեցին համագործակցություն իրականացնել հին ձեռագրերի վերականգնման բնագավառում՝ մասնագետների փոխայցելությունների և փորձի փոխանակման միջոցով: Հ.Պողոսյանը հանդիպում ունեցավ նաև ԻԻՀ մշակույթի և իսլամական առաջնորդման նախարար սեյյեդ Մոհամմադ Հոսեյնի հետ, որի ընթացքում կողմերը համաձայնվեցին համագործակցել միջազգային կառույցների, մասնավորապես ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի շրջանակներում: Ոչ նյութական մշակութային ժառանգության ցանկերում ընդգրկելու նպատակով կմշակվեն և կներկայացվեն համատեղ հայտեր: Պայմանավորվածություն ձեռք բերվեց Հայաստանի կողմից ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի ցանկում Երևանի Կապույտ մզկիթի ներկայացման ուղղությամբ: Մեկ այլ հանդիպման ժամանակ, որը տեղի ունեցավ ԻԻՀ Իսլամական մշակութային կապերի կազմակերպության նախագահ Խորամշադինի հետ, կողմերը համաձայնվեցին Հայաստանում ընդլայնել պարսից լեզվի ուսումնասիրման ծրագիրը, իրականացնել համատեղ երաժշտական նախագիծ՝ Հայաստանի և Իրանի ազգագրական համույթների համատեղ ծրագրերի ձևաչափով: Նախատեսվում է հայկական կողմից ծրագիր ընդգրկել «Հայաստանի պետական ֆիլիարմոնիայի ժողովրդական գործիքների նվագախումբը»²²:

²¹ Տեղեկանք Հայաստան-Իրան մշակութային համագործակցության վերաբերյալ, ՀՀ մշակույթի նախարարություն:

²² Տեղեկանք Հայաստան-Իրան մշակութային համագործակցության վերա-

Այս ամենով հանդերձ պետք է փաստել, որ մի շարք մշակութային ծրագրեր այնուամենայնիվ կյանքի են կոչվել: Իրանցիները գրեթե ամեն տարի Հայաստանում նշում են «Այգաբացի տասնօրյակը», որի ժամանակ ներկայացվում է իսլամական արվեստը, Հայաստան են ժամանում իրանցի կինոգետները, որոնք մասնակցում են «Ոսկե ծիրան» միջազգային կինոփառատոնին: Ամեն տարի Հայաստանում իրականացվում են Իմամ Խոմեյնու մահվան տարելիցին նվիրված միջոցառումներ: Նովրուզի տոնակատարության օրերին, բացի նրանից, որ Հայաստան են ժամանում իրանցի վտարանդի երգիչները, 2013 թ. մարտի 23-ին ՀՀ-ում ԻԻՀ դեսպանության մշակույթի կենտրոնի կողմից իրականացվեց իրանական հայտնի «Սազիար» փոփ խմբի համերգը: Նմանապես Հայաստանից ամեն տարի խմբեր են մեկնում ԻԻՀ՝ մասնակցելու գրքի միջազգային ցուցահանդեսներին: 2010 թ. «Փոփոխությունների թատրոնի» ներկայացուցիչները մասնակցեցին Թեհրանի համալսարանական թատրոնի 13-րդ միջազգային փառատոնին, ՀՀ նկարիչների միության անդամները մասնակցել են Իրանում տեղի ունեցող ձեռարկվեստի միջազգային ցուցահանդեսներին: 2011թ. ապրիլի 24-28-ը Քիշի առաջին միջազգային կինոփառատոնում հայ ռեժիսոր Հարություն Խաչատրյանի «Պոետի վերադարձը» ֆիլմը լավագույն ֆիլմ անվանակարգում արժանացավ գլխավոր մրցանակի²³:

Կարելի է վստահաբար ասել, որ Հայաստանի անկախության ձեռքբերումից հետո հայ-իրանական գրական առնչությունները նոր փուլ են մտել: Հայաստանի և Իրանի մտավորականները, գրողները, բանաստեղծները, մշակութային գործիչները, միմյանց ավելի լավ ճանաչելու նպատակով, 2004 և 2009 թվականներին Հայաստանում, 2007 և 2011 թվականներին Իրանում անցկացրել են գրական կամուջ գիտաժողովներ: Կազմակերպվել են հայ և պարսից գրականության դասական և ժամանակակից պոետների, գրողների, թատերագիրների լավագույն ստեղծագործությունների փոխադարձ թարգմանություններ, դրանց հրատարակություններ²⁴: Ակնհայտորեն նկատվում են համագործակցության լուրջ ձեռքբերում-

բերյալ, ՀՀ մշակույթի նախարարություն:

²³ Նույն տեղում:

²⁴ Վ. Փարսադանյան, Հայ-իրանական գրական առնչությունների պատմությունից, Հայաստան-Իրան. 20 տարի համագործակցության ճանապարհով, Եր., էջ 103:

ներ հատկապես թարգմանչական արվեստի բնագավառում, երբ երկու կողմերի գրականագետները փորձում են բնագրից թարգմանել գիտական և գեղարվեստական լավագույն գրականությունը: Ասված ապայուցն են պարսից լեզվով տպագրված՝ «Ժամանակակից հայ բանաստեղծները պարսկերենում», «Արդի հայ պոեզիայի ժողովածուն», որոնք ընդգրկում են ժամանակակից հայ անվանի գրողների ստեղծագործությունները: Նախատեսվում է առաջիկա տարիներին պարսկերեն թարգմանել և 11 հատորով տպագրել հայ բանաստեղծների աշխատանքները, և որպես առաջին օրինակ լույս տեսավ Հ.Գրիգորյանի բանաստեղծությունների ժողովածուն: Պարսկերենից հայերեն թարգմանվել են՝ «Կանաչ ծավալ», «Ղաթունամե», «Փոքրիկ սիրտս ու՛մ նվիրեմ», «Սիրո յոթ քաղաքը», «Զահակ» (իրանական ժամանակակից դրամատուրգիա), «Ոսկե գմբեթ» (ժամանակակից իրանական պոեզիա), «Կապույտ բաց մայրամուտի կապույտ» (հետհեղափոխական իրանական պատմվածքների ժողովածու, «Մուլավի Մասնավի պատումները», «Ղեյսար Ամինիուրի բանաստեղծությունների ընտրանի», իրանական մանկական պատմվածքներ, «Հիմա երբ հեռացել ես, հիմա երբ եկել ես», «Ոտնահետքեր ծովափին», «Իրանական և հայկական ընդհանուր ասացվածքներ», «Քրիստոսը Ղուրանում», «Սուրբ Ղուրան», «Ուսուցումն ու դաստիարակությունն Իսլամում», պարսկերենի դասագրքեր, «Իրանահայոց հանրագիտարան» և այլն²⁵:

Ինչպես նշում է ԻԻՀ-ում ՀՀ նախկին դեսպան Գրիգոր Առաքելյանը. «Արդեն վեց տարի է, որ Հայաստանը Թեհրանում կազմակերպվող գրքի միջազգային ցուցահանդեսի մշտական և ակտիվ մասնակիցն է, կազմակերպվում են սեմինարներ, անցկացվում են մշակութային օրեր և այլն: Հայաստանից թատերախմբեր են հրավիրվում Իրան: Մենք աշխատում ենք բազմակողմանի ու ճիշտ ներկայացնել Իրանի քաղաքացիներին հայկական մշակույթը²⁶:

Միևնույն ժամանակ խիստ կարևոր է հայ-իրանական մշակութային հարաբերությունների զարգացումը Իրանի հայ համայնքի համար, նրանք Հայաստանից եկող մշակութային յուրաքանչյուր խմբի սպասում են անհամբերությամբ: Երբեմն-

²⁵ Վերոհիշյալ գրքերի ամբողջական ցանկը տրամադրել է ՀՀ-ում ԻԻՀ դեսպանատան մշակույթի կենտրոնը:

²⁶ Հարցազրույց ԻԻՀ-ում ՀՀ արտակարգ և լիազոր դեսպան Գրիգոր Առաքելյանի հետ, նոյեմբերի 2, 2012 թ., Թեհրան:

երբեմն Հայաստանից Իրան գնում են մշակութային խմբեր, սակայն մեր ունեցած տվյալներով այն հիմնականում ունենում է բիզնես որակավորում: Այս տեսակետը կիսում է նաև ԻԻՀ Մեջլիսի հյուսիսային և կենտրոնական թեմից առաջադրված պատգամավոր Կարեն Խանլարյանը. «Հայաստանից շատ հազվադեպ են գալիս մշակութային խմբեր, այն էլ ազատ շուկայական սկզբունքների հիմունքով: Բայց փոխադարձը չկա, ես չեմ հիշում, որ Իրանից մեր հայ երիտասարդական մշակութային խմբերը մեկնեն Հայաստան և ներկայացվեն: Ես հասկանում եմ, որ որակը զիջում է, բայց դա կարող է խրախուսական քայլ դիտվել, բայց ցավոք չկա»²⁷:

Այսպիսով, ամփոփելով կարող ենք եզրակացնել.

1. հայ-իրանական մշակութային հարաբերություններն ընթանում են բավական դանդաղ, սակայն ունեն գործունեության մեծ ներուժ,
2. ողջունելի է, որ ՀՀ մշակույթի նախարարությունը ԻԻՀ համապատասխան գերատեսչության հետ ունի համագործակցության պայմանավորվածություն միջազգային կառույցներում, որ մինչ այժմ հաջողությամբ է իրականացվել:
3. Իրանի Իսլամական Հանրապետության մշակույթը բավական բարձր մակարդակով ցուցադրվում է Հայաստանում, ինչը երբեք չի խոչընդոտում հայկական ոչ մի պետական կառույց,
4. ցանկալի կլիներ, որ ի վերջո կյանքի կոչվեր Հայաստանի մշակութային օրեր Իրանում ծրագիրը, որով մենք ըստ արժանվույն կներկայացնեինք մշակութային մեր արժեքներն իրանական կողմին՝ բնականաբար հաշվի առնելով իսլամական նորմերը: Այն կօգներ Իրանի մշակութասեր լայն հասարակությանը՝ էլ ավելի լավ ճանաչելու և հասկանալու հարևան երկրի ժողովրդին:

²⁷ Հարցազրույց ԻԻՀ-ի Մեջլիսում Թեհրանի և հյուսիսային իրանահայության պատգամավոր Կարեն Խանլարյանի հետ, նոյեմբերի 3, 2012 թ., Թեհրան, ԻԻՀ: